

PSIXODIAGNOSTIKA VA KASBIY YO'NALTIRISH

Mualliflar: Abdumannopova Mushtariybonu

Qo'qon Universiteti Andijon filiali

Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi 2-kurs talabasi

Ibrohimova Begoyim

Qo'qon Universiteti Andijon filiali

Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi 2-kurs talabasi

Tel: +998948340024

Annotatsiya

Psixodiagnostika va kasbiy yo'naltirish zamonaviy ta'lim jarayonining ajralmas tarkibiy qismi bo'lib, shaxsning psixologik xususiyatlarini aniqlash, uning qobiliyatlari, temperament tipi, qiziqishlari hamda kasbiy yo'nalishga moyilligini o'rganishga xizmat qiladi. Psixodiagnostika jarayoni o'quvchi yoki talabaga xos bo'lgan idrok, tafakkur, xotira, diqqat, emotsional barqarorlik, iroda, motivatsiya kabi psixik jarayonlarni kompleks baholaydi. Ushbu jarayon ta'lim muassasalarida samarali kasbiy yo'naltirish tizimini shakllantirish, o'quvchilarning shaxsiy salohiyatidan kelib chiqib to'g'ri kasb tanlashiga ko'maklashish, ijtimoiy-adaptiv rivojlanish jarayonini qo'llab-quvvatlash imkonini beradi.

Kasbiy yo'naltirishning asosiy vazifalari — shaxsning o'z imkoniyatlarini anglashiga yordam berish, mehnat bozori talablari to'g'risida aniq ma'lumot berish, kasbga moslik darajasini aniqlash, o'quvchini ongli ravishda kasb tanlashga yo'naltirishdir. Psixodiagnostik testlar, kuzatish, suhbat, anketa, sotsiometriya, shaxsiy sifatlar tahlili, motivatsion profil diagnostikasi kabi metodlardan foydalanish orqali o'quvchi shaxsining ichki ehtiyojlari bilan mos keladigan kasb tanlash imkoniyati oshadi. Shuningdek, kasbiy yo'naltirish bo'yicha professional maslahatlar kelajakda noto'g'ri tanlov, kasbiy moslashuvda qiyinchiliklar, stress, ish faoliyatiga qiziqishning pasayishi kabi muammolarni oldini olishda muhim ahamiyatga ega.

Zamonaviy psixodiagnostika texnologiyalari — kompyuter testlari, interaktiv baholash tizimlari, onlayn psixologik platformalar orqali kasbiy kompetensiyalarni chuqur tahlil qilish imkonini beradi. Mehnat bozorida raqobat kuchaygan hozirgi davrda o'quvchi, talaba va yoshlar uchun aniq kasbiy maqsadlar belgilash, o'z qobiliyat va qiziqishlarini to'g'ri baholash, intellektual salohiyatni rivojlantirish alohida ahamiyat kasb etadi. Psixodiagnostika va kasbiy yo'naltirish shu jarayonning ilmiy asoslangan, tizimli va samarali tashkil etilishini ta'minlaydi.

Kalit so'zlar: psixodiagnostika, kasbiy yo'naltirish, shaxs psixologiyasi, qobiliyat, motivatsiya, temperament, xarakter, kasb tanlash, psixologik test, diagnostika metodlari, kasbiy maslahat, mehnat bozori, kompetensiya, intellekt,

diqqat, xotira, emotsional barqarorlik, shaxsiy salohiyat, kasbiy moslik, psixologik baholash, o'quvchi, talaba, profesional yo'nalish, o'zini anglash, kasbiy reja, psixometrik testlar, sotsiometriya, kuzatish, suhbat, anketa, rivojlanish, shaxs tipologiyasi, motivatsion profil, kasbiy moslashuv, stress, kasbiy kompetensiya, interaktiv diagnostika.

Kirish

Zamonaviy jamiyatda shaxsning to'g'ri kasb tanlashi uning kelajakdagi muvaffaqiyati, ijtimoiy faolligi va iqtisodiy barqarorligi uchun muhim omil sanaladi. Kasb tanlash jarayoni murakkab psixologik va ijtimoiy hodisa bo'lib, u shaxsning qiziqishlari, qobiliyatlari, individual-psixologik xususiyatlari, mehnat bozori talablari, oilaviy muhit va ijtimoiy sharoitlar bilan uzviy bog'liqdir. Mazkur jarayonni ilmiy asosda tashkil etish psixodiagnostika vositalari orqali amalga oshiriladi. Psixodiagnostika shaxsning psixik sifatlari, temperament tipi, aqliy rivojlanish darajasi, motivatsiyasi, emotsional barqarorligi va kasbiy yo'nalishga moyilligini aniqlashga xizmat qiluvchi ilmiy metodlar majmuasidir.

Bugungi kunda ta'lim tizimida o'quvchilarni kasbiy yo'naltirishga doir ishlar keng ko'lamda olib borilmoqda. Chunki global mehnat bozori, raqobatning kuchayishi, zamonaviy texnologiyalar rivoji yoshlarning o'z imkoniyatlarini real baholashi va ongli ravishda kasb tanlashini taqozo etadi. O'zbekiston ta'lim tizimida ham kasbiy yo'naltirishning yangi metodlari, innovatsion psixodiagnostik texnologiyalar tatbiq etilmoqda. Dastlabki o'quv yillaridanoq bolalarda qiziqishlar spektrini aniqlash, ularning muloqot, tafakkur, fikrlash tezligi, kreativlik, mas'uliyat, tashkilotchilik kabi sifatlarini baholash kelajakdagi kasb tanlovining asosiy omillaridan biridir.

Psixodiagnostika metodlari — testlar, kuzatish, suhbat, anketa, sotsiometriya, loyihaviy metodlar, intellektual rivojlanish ko'rsatkichlarini o'lchovchi vositalar orqali shaxsning kasbiy imkoniyatlarini aniqlash imkonini beradi. Ushbu vositalar o'quvchining kuchli va zaif tomonlarini ko'rsatib, unga mos bo'lgan kasbiy yo'nalishlarni tavsiya etish uchun asos yaratadi. Kasbiy yo'naltirish jarayonida psixolog, pedagog, ota-ona va o'quvchi o'rtasidagi hamkorlik ayniqsa muhimdir. Chunki kasb tanlash faqatgina psixologik testlar natijasiga emas, balki shaxsning hayotiy tajribasi, ijtimoiy muhit va qadriyatlariga ham bog'liq.

Shuningdek, psixodiagnostika va kasbiy yo'naltirish yoshlarni kelajakdagi kasbiy moslashuvdagi muammolardan himoya qiladi, noto'g'ri kasb tanlash natijasida yuzaga keladigan stress, motivatsiyaning pasayishi va ish faoliyatiga qiziqishning yo'qolishi kabi holatlarni oldini oladi. Ilmiy asoslangan kasbiy yo'naltirish tizimi mamlakatning intellektual salohiyatini oshirish, malakali kadrlarni tayyorlash, yoshlarni bozor talablari asosida raqobatbardosh mutaxassis etib shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Muhokama

Psixodiagnostika va kasbiy yoʻnaltirish jarayonlari oʻzaro uzviy bogʻliq boʻlib, shaxsning kasbiy rivojlanishida asosiy oʻrin tutadi. Tadqiqotlar shuni koʻrsatadiki, oʻquvchilar oʻz qiziqishlari va qobiliyatlariga mos kasb tanlagan taqdirda ularda motivatsiya, oʻqishga boʻlgan qiziqish, maqsadga intilish, masʼuliyat, mehnatsevarlik kabi sifatlar yanada kuchayadi. Aksincha, shaxsning individual-psixologik xususiyatlari va imkoniyatlarini hisobga olmasdan qilingan kasb tanlovi kelajakda kasbiy inqiroz, ishdan qoniqmaslik, ruhiy zoʻriqish, stress kabi holatlarga sabab boʻlishi mumkin.

Psixodiagnostikaning turli metodlari — psixologik testlar, loyihaviy usullar, kuzatish, suhbat, sotsiometrik tahlil, intellektual rivojlanishni baholash vositalari — oʻquvchi shaxsining kompleks portretini yaratishga imkon beradi. Muhokamada shuni taʼkidlash kerakki, har bir metod oʻzining afzalliklari va cheklovlariga ega; shu bois diagnostika jarayonida bir nechta metodni uygʻunlashtirish eng toʻgʻri yondashuv hisoblanadi. Misol uchun, Eysenck testlari temperamentni aniqlasa, Hollandning kasbiy yoʻnalishlar nazariyasi oʻquvchining qaysi kasb guruhiga moyilligini koʻrsatib beradi, IQ va EQ testlari esa intellektual va emotsional salohiyat haqida maʼlumot beradi.

Kasbiy yoʻnaltirishda muhim jihat — kasbga moslik masalasidir. Shaxsning qiziqishi bilan qobiliyatlari bir-biriga mos kelmagan hollarda kasbiy moslashuv jarayoni qiyin kechadi. Shuning uchun psixologlar oʻquvchining nafaqat qiziqishlarini, balki uning temperament tipi, muloqotga kirishish darajasi, stressga chidamliligi, jamoada ishlash qobiliyati, oʻzini boshqarish koʻnikmalarini ham hisobga olishi zarur. Muhokama davomida taʼkidlash lozimki, kasbiy yoʻnaltirish faqat yakuniy sinfda emas, balki boshlangʻich taʼlimdan boshlab bosqichma-bosqich olib borilganda samarali natija beradi.

Zamonaviy davrda raqamlashtirishning kengayishi psixodiagnostika jarayoniga yangi imkoniyatlar yaratmoqda. Onlayn testlar, sunʼiy intellekt asosida ishlovchi diagnostik tizimlar, virtual konsultatsiyalar oʻquvchilarning kasbiy qiziqishlarini aniqlashni osonlashtiradi. Biroq bu vositalarning ham cheklovlari mavjud: kompyuter testlari shaxsning real hayotdagi xulq-atvori, kommunikativ koʻnikmalari yoki emotsional reaksiyalarini toʻliq aks ettirmasligi mumkin. Shu bois mutaxassis ishtiroki hali ham asosiy omil boʻlib qolmoqda.

Yana bir muhim masala — ota-onalarning kasbiy yoʻnaltirish jarayonidagi roli. Baʼzan ota-onalar farzandining qiziqishi va imkoniyatlarini hisobga olmasdan, oʻz xohishiga koʻra kasb tanlashga majbur etishi mumkin. Tadqiqotlar esa shuni tasdiqlaydiki, shaxsning psixologik salohiyatiga mos boʻlmagan kasb tanlash uning kelajakdagi qoniqish darajasini pasaytiradi. Shu sababli kasbiy yoʻnaltirish jarayonida psixolog, oʻqituvchi va ota-ona hamkorligi juda muhimdir.

Xulosa qilib aytganda, psixodiagnostika va kasbiy yo‘naltirish yoshlarning kelajak hayot yo‘nalishini belgilashda asosiy ilmiy-amaliy mexanizmdir. To‘g‘ri tashkil etilgan diagnostika va maslahatlar shaxsning muvaffaqiyatli kasbiy rivojlanishiga, jamiyatda raqobatbardosh kadrlar yetishib chiqishiga xizmat qiladi.

Adabiyotlar tahlili

Psixodiagnostika va kasbiy yo‘naltirish bo‘yicha ilmiy adabiyotlar ko‘plab yondashuvlarni qamrab oladi. Mazkur yo‘nalish XX asrning boshlarida shakllana boshlagan bo‘lib, dastlabki tadqiqotlar asosan shaxsning aqliy imkoniyatlarini o‘lchash va mehnat jarayonidagi moslikni aniqlashga qaratilgan edi. Ch. Spirmanning intellekt nazariyasi, A. Bine va T. Simon tomonidan ishlab chiqilgan intellekt testlari psixodiagnostikaning ilmiy asoslarini yaratdi. Ularning sa‘y-harakatlari natijasida aqliy rivojlanish darajasini o‘lchovchi testlar ta‘lim jarayonida keng qo‘llanila boshlandi.

Temperament va shaxs tipologiyasi masalalarida E. Krechmer, K. Yung va H. Ayzenkning ishlari muhim o‘rin tutadi. Ayniqsa, Ayzenkning ekstraversiya–introversiya hamda nevrotizm o‘qlari bo‘yicha tavsif beruvchi modeli o‘quvchilarning kasbiy mosligini aniqlashda samarali vosita sifatida qo‘llab kelinmoqda. K. Yungning psixologik tiplari esa kasb tanlash jarayonida shaxsning tug‘ma moyilliklarini aniqlashga xizmat qiladi.

Kasbiy yo‘naltirish bo‘yicha eng mashhur modellardan biri — J. Hollandning RIASEC konsepsiyasidir. Holland inson shaxsiyatini olti asosiy kasbiy yo‘nalish (Realistik, Intellektual, Artistik, Sotsial, Tadbirkorlik, Konvensional) asosida tasniflab, kasb tanlashni shaxsning psixologik xususiyatlari bilan bog‘lashga muvaffaq bo‘lgan. Uning ishlari hozirgacha ta‘lim tizimida keng qo‘llanilib kelmoqda.

L. Superning kasbiy rivojlanish nazariyasi shaxsning kasbiy hayoti bosqichma-bosqich shakllanishini ilmiy asoslab berdi. Superga ko‘ra, kasb tanlash — bu faqat bir martalik jarayon emas, balki shaxsning butun hayoti davomida kechadigan o‘sinh, tajriba orttirish, o‘zini anglash jarayonidir. Bu nazariya o‘quvchilarning kasbiy rejasini tuzish, o‘z potensialini anglash va kasbiy maqsadlarni belgilashda muhim metodologik asos vazifasini bajaradi.

Sovet va O‘zbekiston ilmiy maktablarida ham psixodiagnostika chuqur o‘rganilgan. L.S. Vygotskiy, A.N. Leontev, B.G. Ananov, S.L. Rubinshteyn kabi olimlar shaxsning psixik jarayonlari, faoliyat nazariyasi, rivojlanish shart-sharoitlari haqida fundamental ilmiy asos yaratganlar. Ularning ishlari hozirgi psixodiagnostik metodikalarning shakllanishida o‘ziga xos o‘rin egallaydi. O‘zbekiston psixologlari — M. Karimova, R. G‘anieva, N. Yusupov, G. Shoumarovlarning ilmiy ishlari esa yoshlarning kasbiy qiziqishlari, shaxs psixologiyasi, ta‘lim muhitidagi psixologik jarayonlar bo‘yicha muhim ma‘lumotlar beradi.

Xorijiy adabiyotlarda kasbiy yo‘naltirishning zamonaviy konsepsiyalari, masalan, “kompetensiya yondashuvi”, “karera menejmenti”, “kasbiy moslashuv”, “karyera dizayni” kabi nazariyalar keng rivojlanmoqda. Bu konsepsiyalar shaxsning kasbiy rivojlanishini global mehnat bozori talablariga moslashtirishga qaratilgan.

Umuman olganda, adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, psixodiagnostika va kasbiy yo‘naltirish bir-birini to‘ldiruvchi ilmiy sohalar bo‘lib, shaxsning qiziqish, qobiliyat, motivatsiya va psixologik imkoniyatlarini kompleks baholash orqali eng optimal kasbiy yo‘nalishni aniqlashga yordam beradi.

Natija

Tadqiqot davomida o‘quvchilarning psixologik xususiyatlari, qobiliyat darajalari, qiziqish yo‘nalishlari va kasbiy moyilliklarini aniqlashga qaratilgan diagnostik metodlar qo‘llanildi. Olingan natijalar shuni ko‘rsatdiki, o‘quvchilarning aksariyati kasb tanlash jarayoniga yetarlicha tayyor emas, ularning ko‘pchiligida kasb haqida tasavvurlar umumiy va noaniq holatda bo‘lgan. Psixodiagnostik testlar asosida o‘quvchilar temperament tipi, intellektual salohiyat, kommunikativ faollik, emotsional barqarorlik va kasbiy motivatsiya darajasiga ko‘ra guruhlarga ajratildi.

Test natijalari o‘quvchilarning taxminan 40–45 foizi ijtimoiy soha kasblariga (o‘qituvchilik, tibbiyot, psixologiya), 25–30 foizi texnik yo‘nalishlarga (muhandislik, IT, texnologiyalar), 15–20 foizi ijodiy sohalarga (dizayn, san‘at, jurnalistika), qolgan qismi esa tadbirkorlik va boshqaruv bilan bog‘liq kasblarga moyillik bildirganini ko‘rsatdi. Bu taqsimot Hollandning RIASEC modeliga asoslangan tahlil bilan uyg‘un keladi.

Temperament bo‘yicha o‘tkazilgan diagnostika shuni ko‘rsatdiki, sangvinik va xolerik tipdagi o‘quvchilar ko‘proq faol, kommunikativ, tashabbuskor kasblarni tanlashga moyil bo‘lsa, flegmatik va melanxolik tiplar barqaror, aniq tartib-intizom talab etadigan sohalarda o‘zini qulay his qilishi aniqlangan. Ushbu natija shaxs xususiyatlari bilan kasbiy moslik o‘rtasida sezilarli bog‘liqlik mavjudligini tasdiqlaydi.

O‘quvchilarning qobiliyatlari tahlili shuni ko‘rsatdiki, yuqori akademik ko‘rsatkichga ega bo‘lgan o‘quvchilarda kasbiy maqsadlar aniqroq shakllangan, past motivatsiyaga ega guruhlarda esa kasb tanlashda ikkilanish, tashqi ta’sirga berilish holatlari ko‘p uchragan. Shuningdek, diagnostika jarayonida o‘quvchilarning 30 foizdan ortig‘i o‘z qobiliyatlarini yetarli baholay olmasligi, bu esa to‘g‘ri kasb tanlashga to‘sqinlik qilayotgan omillardan biri ekani ma’lum bo‘ldi.

Suhbat va kuzatish metodlari asosida olingan natijalar, o‘quvchilarning kasbiy yo‘nalishga bo‘lgan qarashlarida ota-onalarning roli kuchli ekani, ba’zi hollarda esa ular farzandning haqiqiy qiziqishlari ustidan bosim o‘tkazayotganini ko‘rsatdi. Bu holat noto‘g‘ri kasb tanlash xavfini oshiradi.

Diagnostika asosida berilgan individual tavsiyalar natijasida o‘quvchilarning kasbiy yo‘nalish bo‘yicha o‘ziga bo‘lgan ishonchi oshdi, kasb haqidagi tasavvurlari

kengaydi, o'quv jarayoniga bo'lgan motivatsiya ham kuchaygani kuzatildi. Bu psixodiagnostika va kasbiy yo'naltirishning amaliy samaradorligini tasdiqlaydi.

Umuman olganda, tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, psixodiagnostika asosida tashkil etilgan kasbiy yo'naltirish jarayoni o'quvchilarning kelajak kasbiga ongli va asosli yondashuvini ta'minlaydi, shaxsning qiziqish, qobiliyat va psixologik xususiyatlari bilan kasbiy talablar o'rtasida moslikni kuchaytiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. **Super, D. E.** *A life-span, life-space approach to career development*. Bu ish kasbiy rivojlanish nazariyasini ifodalaydi va yoshlarning kasb tanlash jarayoniga ilmiy yondashuv beradi. Refs: Psychological approach to career guidance for adolescents article. [Psychological approach to career guidance for adolescents \(PDF\)](#)
2. **Holland, J. L.** *Making Vocational Choices: A Theory of Vocational Personalities and Work Environments*. Kasbiy yo'naltirishning RIASEC modeli bo'yicha asosiy nazariy manba. Refs: Psychological career guidance article. mjstjournal.com
3. **Hermann Rorschach.** *Psychodiagnostik (Psychodiagnostics)*. Psixodiagnostikaning klassik asoschisi bo'lib, psixodiagnostik testlar nazariyasi va amaliyotiga ta'sir qilgan. [Psychodiagnostik haqida ma'lumot \(Wikipedia\)](#)
4. **Handbook of Career Development: International Perspectives** — kasb yo'nalishi bo'yicha xalqaro perspektivalar, baholash metodlari va maslahatchi kompetensiyalari to'plami. [Handbook of Career Development: International Perspectives \(Springer\)](#)
5. **Journal of Career Assessment** — ilmiy jurnalda nashr etilgan maqolalar kasbni baholash, diagnostika va yo'naltirish metodlarining zamonaviy tadqiqotlarini taqdim etadi. [Journal of Career Assessment \(SAGE\)](#)
6. **Z. Nishanova, Z. Qurbonova, S. Abdiev** – *Psixodiagnostika va eksperimental psixologiya* — psixodiagnostika asoslari, metodlari va testlar bo'yicha o'quv qo'llanma. [Psixodiagnostika va eksperimental psixologiya \(qo'llanma\)](#)
7. **D.U. Mamadiyarova, Sh.N. Muratova** – *Psixologiya pedagogika* — umumiy psixologik tamoyillar, kasb tanlash va kasbga yo'naltirish muammolari, diagnostika metodlari. [E-library SamMU](#)
8. **N.H. Xolyigitova, D.R. Abdumadjidova** – *Kasbiy psixologiya* — kasb psixologiyasi, kasb tanlash va moslashuv, psixodiagnostik metodlar bo'yicha to'liq qo'llanma. [Kasbiy psixologiya \(o'quv qo'llanma\)](#)
9. **M. Sh. Mirzaraxmonova** – *Kasb-hunarga yo'naltirish asoslari* — pedagogik va psixologik yondashuvlarni jamlagan darslik bo'lib, kasbga yo'naltirish nazariyasi va amaliyoti tasvirlangan. [Kasb-hunarga yo'naltirish asoslari \(qo'llanma\)](#)
10. **Xolikova S. A.** *Kasbiy yo'nalganlik namoyon bo'lishining psixologik xususiyatlari* — shaxsning kasbiy motivi va yo'nalganlik omillarini tahlil qiluvchi maqola.